

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2023.02.156>

JEL classification: H62, H63, H68, H83, E62
UDC: 336.143:339.138(477.75)

Олександр ШЕІН

аспірант,

Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки, Україна

E-mail: aleksandrshain@outlook.com

РОЛЬ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

АНОТАЦІЯ

Вступ. В статті проаналізовано особливості реалізації бюджетної політики України в контексті забезпечення економічної безпеки держави в умовах воєнного стану. Визначено основні позитивні та негативні аспекти реалізації бюджетної політики в умовах воєнного стану і розроблено пропозиції щодо підвищення її ролі у забезпеченні економічної безпеки держави.

Метою статті є дослідження ефективності механізмів застосування інструментів бюджетної політики України в контексті забезпечення економічної безпеки держави в період воєнного стану.

Методи дослідження. В статті використано традиційні методи наукових досліджень: емпіричний та логічні методи для визначення сутності основних понять дослідження; статистичний, графічний та метод порівняння для дослідження основних тенденцій використання інструментів бюджетної політики України в умовах воєнного стану; методи контент-аналізу нормативно-правових актів з питань бюджетної політики; методи узагальнення та абстрагування – для формування висновків дослідження.

Результати. Проаналізовано ефективність застосування якісних і кількісних інструментів бюджетної політики України в умовах воєнного стану. Доведено позитивний вплив запроваджених в умовах воєнного стану податкових пільг на економічну безпеку фірм, домашніх господарств, ринків і в цілому держави. Визначено основні прорахунки в системі бюджетної політики, які полягають у невиконанні бюджетних видатків на економічну діяльність, відсутності державних цільових програм розвитку економіки в умовах воєнного стану, зокрема в контексті розвитку логістичної інфраструктури, військово-промислового комплексу тощо. Запропоновано вектори оптимізації стратегії бюджетної політики в контексті забезпечення економічної безпеки України шляхом створення фіскальних умов для розвитку підприємств переробної промисловості, локалізації державних закупівель, релокації підприємств, логістичних підприємств та логістичної інфраструктури в цілому. Ключові слова. Бюджетна політика, економічна безпека, воєнний стан, економічна діяльність, податкові пільги державні цільові програми розвитку.

Ключові слова: економічна система держави; економічна безпека; державний бюджет.

Вступ

Повномасштабна агресія російської федерації проти України у лютому 2022 року посилила загрози для економічної безпеки держави, адже окупація територій, блокада морських портів, руйнування логістичної та виробничої інфраструктури призвели до суттєвих економічних втрат, що потребує формування нової візії бюджетної політики, як комплексу оперативних інструментів зміни

економічної кон'юнктури. В умовах економічних втрат та розбалансування національної економіки, погіршення кредитоспроможності вітчизняних підприємств саме завдяки інструментам бюджетної політики можливо пом'якшити негативний вплив кризових тенденцій на економічну безпеку, а шляхом поєднання механізмів пільгового оподаткування та цільового бюджетного фінансування проектів розвитку

© Олександр Шеїн, 2023

Отримано: 08.05.2023 р.

Рекомендовано до друку: 24.05.2023 р.

Опубліковано: 31.05.2023 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Як цитувати:

Шеїн О. Роль бюджетної політики у забезпеченні економічної безпеки України в умовах воєнного стану. *Економічний аналіз*. 2023. Том 33. № 2. С. 156-167. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2023.02.156>

держави – досягнути позитивних тенденцій економічної кон'юнктури під час війни.

Питання ролі бюджетної політики в контексті забезпечення економічної безпеки України порушувалися в багатьох працях вітчизняних вчених, серед яких варто виокремити дослідження Єрмошенка М. М., Горячевої К. С. [1], Мартинюка В. П. [2], Смоквіної Г. А. [3], Сухорукова А. І., Харазішвілі Ю. М. [4], Тимошенко О. В. [5] та інших, однак недостатню увагу приділено вивченню проблем бюджетної політики в умовах війни та її ролі в забезпечення економічної безпеки держави.

Тому, метою нашої статті є дослідження ефективності механізмів застосування інструментів бюджетної політики України в контексті забезпечення економічної безпеки держави в період воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження

Бюджетна політика України як комплекс заходів, рішень та стратегій з розподілу публічних коштів та впливу на макроекономічну кон'юнктуру в умовах воєнного стану є основною ланкою макроекономічної політики, адже можливість оперативно змінювати фіскально-бюджетні параметри та залучати додаткові фінансові ресурси у вигляді міжнародної фінансової допомоги є лише в Уряді. Тому роль бюджетної політики в контексті забезпечення високого рівня економічної безпеки держави під час війни важко переоцінити.

Разом з тим, аналіз ролі бюджетної політики в контексті забезпечення економічної безпеки держави в умовах воєнного стану не можливо провести без розширення традиційних теоретичних моделей економічної системи (які використовуються як в наукових працях, так і в підручниках з макроекономіки та складають основу для формування бюджетної і грошово-кредитної політики) шляхом додавання логістики і логістичної інфраструктури, як основних елементів функціонування національної і світової економіки. Варто відзначити, що базові моделі економіки в науковій літературі засновані на моделях грошового обігу [6, с. 130; 7, с. 8; 8, с. 270], адже всі відомі школи економічної теорії спрямовують свій інструментарій на регулювання грошових потоків з метою

досягнення цілей економічного розвитку (рис. 1).

На рисунку 1 відображено традиційну схему грошових потоків в економіці, яка за своєю суттю є спрощеною моделлю економічної системи та включає в себе ключові економічні суб'єкти (державу в особі уряду та центрального банку, фірми та домашні господарства), які взаємодіють з основними ринками, а саме ринком ресурсів, ринком продуктів, фінансовим ринком та світовим ринком.

Однак на відміну від існуючих моделей економічної системи та моделей грошових потоків [6, с. 130; 7, с. 8; 8, с. 270], запропонована нами схема містить такий важливий елемент економічної системи як логістика, адже порушення логістичних ланцюгів поставок чи повне припинення транспортного сполучення внаслідок тих чи інших обставин може призвести до розбалансування грошових потоків, оскільки відсутність поставок товарів з ринку ресурсів, ринку продуктів та світового ринку нівелює функцію грошей як засіб обігу (Т-Г-Т) і фактично перериває грошовий потік. Таким чином, стан логістики та логістичної інфраструктури потрібно вважати одним із основних елементів економічної безпеки держави.

В свою чергу економічна безпека держави як об'єкт впливу бюджетної політики повинна мати чітку структуру та чіткий набір показників, які її визначають. Підбір показників економічної безпеки повинен ґрунтуватися на принципах вимірності, доступності та формалізації, що дозволить сформувати динамічні числові ряди даних для проведення необхідних розрахунків.

Проблематика оцінки економічної безпеки України добре висвітлена в наукових працях вітчизняних вчених, які в залежності від мети та характеру дослідження сформулювали авторські набори тих чи інших показників економічної безпеки. З метою проведення оцінки науково-методичних підходів до визначення показників виміру економічної безпеки держави ми проаналізували наукометричну базу даних Google Академія на предмет найбільш цитованих статей українських вчених на тему розрахунку рівня економічної безпеки та дійшли висновку, що статей з цитуванням більше двадцяти разів є лише п'ять [4; 5; 2; 1; 3].

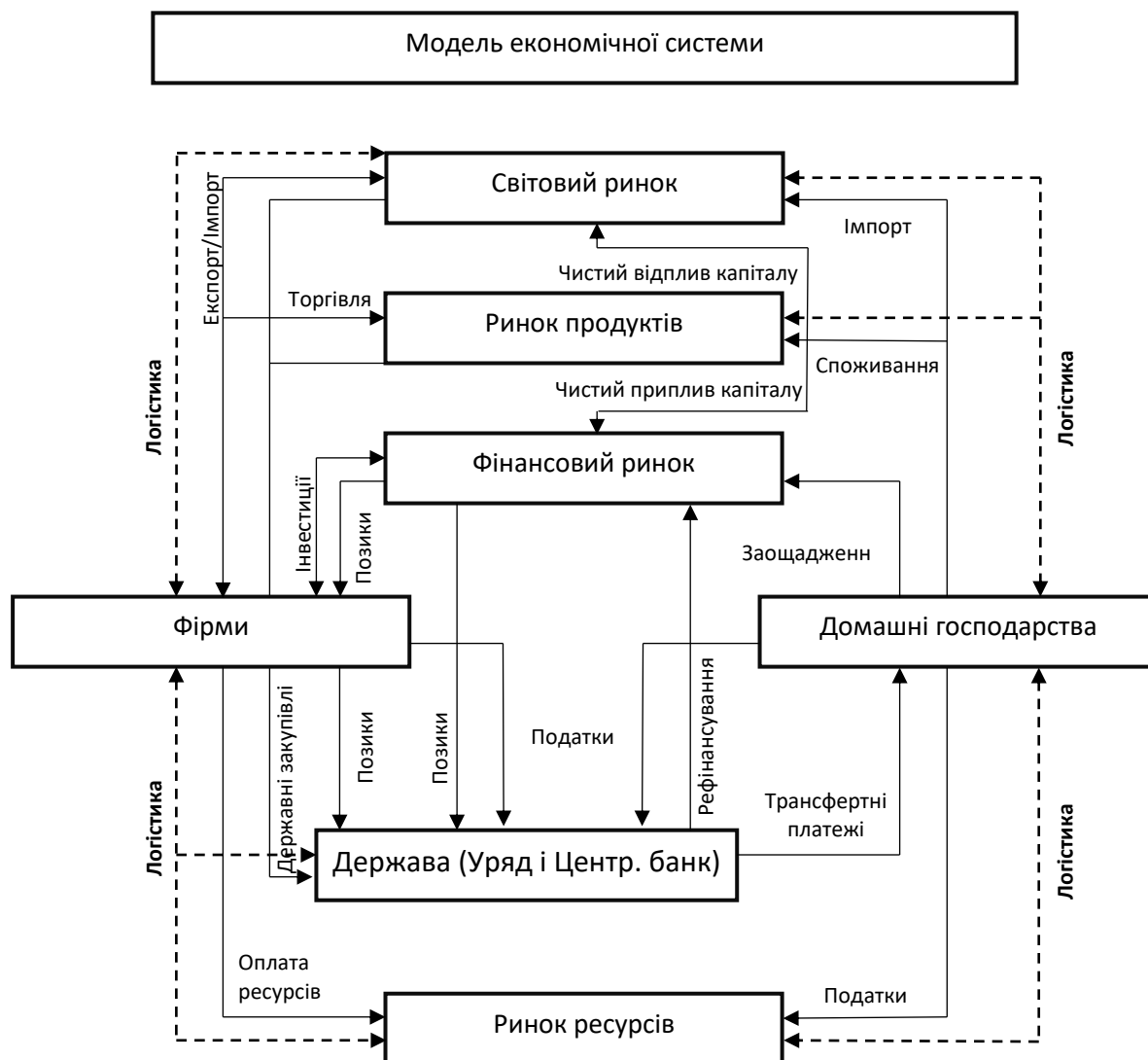

Рис. 1. Схема економічної системи держави з врахуванням логістичних зав'язків між ключовими суб'єктами економіки та ринками

**Побудовано автором на основі [6, с. 130; 7, с. 8; 8, с. 270].*

Окрім наукових статей, досить широкий перелік показників економічної безпеки (125 показників) наведено у Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, які затверджені наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [9].

Контент-аналіз науково-методичних підходів до оцінки економічної безпеки держави наведених у наукових працях [4; 5; 2; 1; 3] та Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [9] дає змогу зробити декілька ключових висновків з цього питання:

1) кількість показників запропонована кожним з авторів є надто великою (від 12 до 125 одиниць), при цьому багато з них дублюють один одного, що не лише ускладнює оцінку економічної безпеки, але й ускладнює розуміння самої сутності об'єкту дослідження;

2) практично у всіх проаналізованих наукових статтях та в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України проведено групування показників економічної безпеки за тими групами, які не відповідають сутності поняття «економічна безпека». Зокрема виникають сумніви щодо доцільності

виокремлення групи показників «макроекономічної безпеки», адже на наш погляд, якщо мова йде про економічну безпеку держави, тобто безпеку макрорівня (макроутворення), то макроекономічна безпека за своєю суттю і є економічною безпекою держави. Відтак, за умови виокремлення макроекономічної безпеки, виокремлення інших складових економічної безпеки є недоречним, адже макроекономічна безпека повинна включати бюджетну безпеку, виробничу безпеку тощо. Це ж саме стосується виокремлення групи «зовнішньоекономічної безпеки». Окрім цього, варто звернути увагу й на виокремлення груп показників соціальної безпеки, демографічної безпеки та продовольчої безпеки, які за своєю суттю виходять за межі системи виробництва, розподілу та споживання товарів і послуг, що характеризують економіку, як наукову категорію чи елемент суспільного буття. Саме високий рівень економічної безпеки є визначальним фактором функціонування соціальної сфери суспільства, елементами якої є соціальна, демографічна та продовольча безпека. Тобто як в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [9], так і в наукових працях [4; 5; 1] мова йде не про економічну безпеку держави, а про соціально-економічну, яка за своєю суттю є ширшим поняттям та має ширший об'єкт дослідження.

3) у всіх проаналізованих працях відсутня група показників безпеки інфраструктури і логістики, що нівелює значення розрахованих інтегральних показників, адже вони не враховують основного фактору функціонування товарних і ресурсних ринків в сучасному глобалізованому світі. Разом з тим, варто зауважити, що Мартинюк В. П. [2] у своїй статті виокремив транспортну безпеку, однак запропоновані показники транспортної безпеки повною мірою не відображають безпеку логістичної інфраструктури в цілому, а акцентують увагу на розвитку транспорту, як фірм-суб'єктів економічної системи.

Таким чином, досліджуючи роль бюджетної політики в контексті забезпечення економічної безпеки України в умовах воєнного стану доцільно проаналізувати використання інструментів бюджетної політики для

забезпечення безпеки фірм (виробники товарів і послуг), домогосподарств (споживачі товарів і послуг), бюджетних і монетарних установ (як регулятори процесів виробництва, обміну та споживання), ринків (як місце формування попиту і пропозиції на товари і послуги), логістики і логістичної інфраструктури (як система забезпечення виробництва і споживання). При цьому, важливо зауважити, що інструменти бюджетної політики мають не лише кількісну природу (тобто ті інструменти, які можна кількісно виміряти: дефіцит державного бюджету; капітальні видатки; поточні видатки; зовнішній державний борг; внутрішній державний борг; валовий державний борг; податкові надходження; планові обсяги фінансування державних цільових програм; фактичні обсяги фінансування державних цільових програм; втрати державного бюджету від податкових пільг), але й якісну – мова йде про такі інструменти як: фіскальні умови (податкові пільги, ставки податків тощо) та бюджетні стратегії (наявність і спрямованість державних цільових програм розвитку, субсидій та дотацій).

Проаналізуємо особливості застосування інструментів бюджетної політики України в контексті забезпечення економічної безпеки держави в умовах воєнного стану. Так, після повномасштабного вторгнення російської Федерації на територію України у лютому 2022 року, вітчизняний бізнес призупинив роботу, а на тимчасово-окупованих територіях певна кількість підприємств перестала функціонувати повністю. Такий шок безумовно мав негативний вплив на економічну безпеку держави і на тенденції надходжень до державного бюджету України.

З метою забезпечення економічної безпеки України та недопущення масових банкрутств підприємств Урядом і Верховною Радою України було вжито оперативних заходів щодо встановлення комплексу податкових пільг та інших регулятивних послаблень для вітчизняного бізнесу.

Так, у березні 2022 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» [1] та Закон України «Про

внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану» [11] відповідно до яких було відтерміновано сплату податків і подання податкової звітності, а також було запроваджено мораторій на всі види податкових перевірок. Окрім цього, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану» впроваджено комплекс податкових пільг, а саме:

1) підприємства отримали можливість перейти на спрощену систему оподаткування із ставкою 2% з обороту замість ставки податку на прибуток у розмірі 18% та ПДВ у розмірі 20%;

2) фізичні особи – підприємці, що перебувають на третій групі спрощеної системи оподаткування отримали можливість скористатися ставкою 2% з обороту замість 5%;

3) встановлено добровільність сплати єдиного податку в період воєнного стану для фізичних осіб – підприємців, які перебувають на першій та другій групах спрощеної системи оподаткування. Також фізичні особи – підприємці та особи, які провадять незалежну професійну діяльність під час воєнного стану та протягом 12 місяців після його скасування отримали право не нараховувати та не сплачувати ЄСВ за себе. Окрім цього, за несвоєчасну сплату чи не повну сплату ЄСВ не нараховуються штрафні санкції протягом воєнного стану;

4) звільнення від плати за землю, екологічного податку та податку на нерухомість. Пільга запроваджена на період до 31 грудня року в якому закінчиться воєнний стан. Однак звільнення від податку на нерухоме майно застосовується для тих власників нерухомого майна, які знаходяться на окупованих та прифронтових територіях;

5) тимчасово, на період дії правового режиму воєнного, надзвичайного стану, операції з постачання на митній території України та ввезення на митну територію України: бензинів моторних, важких дистилатів та скрапленого газу, що класифікуються за кодами УКТ ЗЕД, визначеними підпунктом 215.3.4 пункту 215.3 статті 215 Податкового

кодексу, на які згідно Перехідних положень Податкового кодексу встановлено ставку акцизного податку у розмірі 0,00 євро за 1000 літрів; нафти або нафтопродуктів сирих, одержаних з бітумінозних порід (мінералів), що класифікуються за кодами УКТ ЗЕД 2709 00 10 00 та 2709 00 90 00; оподатковуються за ставкою ПДВ у розмірі 7 відсотків;

6) Звільнення на період дії воєнного стану від оподаткування митними платежами операцій із ввезення товарів, кінцевими отримувачами яких є правоохоронні органи, Міноборони, ЗСУ, добровольчі формування тощо;

7) Застосування спрощеної процедури звільнення від оподаткування ПДВ лікарських засобів, медичних виробів та допоміжних засобів до них.

Аналізуючи запропоновані вище пільги як захід бюджетної політики, зауважимо, що такі рішення мали позитивний вплив на економічну безпеку фірм (виробники товарів і послуг) та безпеку ринків (як місце формування попиту і пропозиції на товари і послуги), адже зниження податкового навантаження дозволило підприємствам вивільнити кошти на адаптацію до нових реалій бізнес-середовища в умовах війни, а зниження вартості пального під час його дефіциту зумовленого ракетними обстрілами енергетичної інфраструктури дозволило призупинити зростання ціна на товарному ринку і ринку ресурсів. Однак, дозвіл юридичним особам переходити на спрощену систему оподаткування за ставкою 2% від обороту було вигідним лише для високорентабельного бізнесу, адже в умовах економічних збитків підприємства на загальній системі оподаткування взагалі могли не сплачувати податку на прибуток (18%) у зв'язку із відсутністю самого прибутку.

Найбільшу вигоду від пільгових ставок єдиного податку та добровільного формату сплати єдиного соціального внеску отримали фізичні особи–підприємці (ФОП), які є основним джерелом робочих місць для місцевої економіки та одним із головних постачальників товарів і послуг на місцеві ринки. Окрім цього, варто зауважити, що пільгові умови для фізичних осіб–підприємців

сприяли позитивним тенденціям реєстрації нових ФОПів під час воєнного стану (рис. 1).

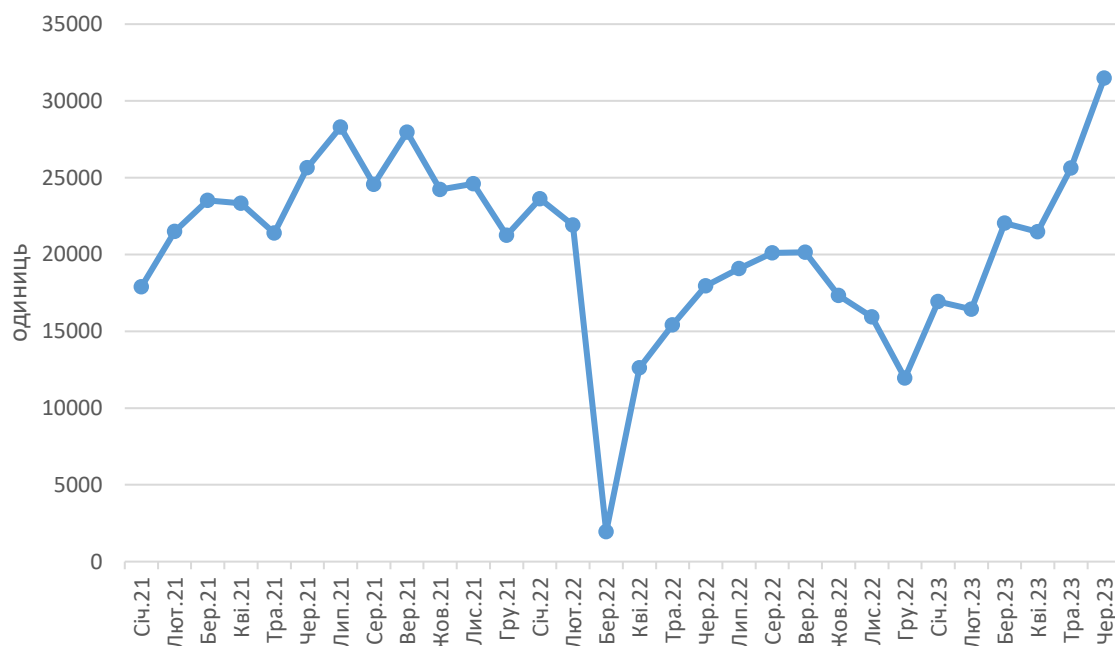

Рис. 1. Динаміка створення нових фізичних осіб-підприємців у 2021-2023 роках*

**Побудовано автором за даними Опендатабот [12].*

Як свідчать дані рисунку 1, кількість нових зареєстрованих фізичних осіб-підприємців у червні 2023 року перевищила довоєнну кількість реєстрації, при цьому починаючи з квітня 2022 року спостерігаються позитивні тенденції щодо реєстрації нових фізичних осіб-підприємців. Винятком є період кризи в енергетичній інфраструктурі зумовлений ракетними обстрілами.

Таким чином, податкові пільги для фізичних осіб-підприємців мали позитивний вплив на економічну безпеку цього сегменту суб'єктів господарювання, адже вони дозволили відновити тенденції зростання кількості нових ФОПів у 2022-2023 роках.

Окрім цього, варто звернути увагу на певні прорахунки бюджетної політики в частині впровадження пільги з переходу на спрощену систему оподаткування і ставку податку 2% з обороту для високорентабельних підприємств грального бізнесу, внаслідок чого було суттєво зменшено доходи державного бюджету, адже

за даними експертів за перше півріччя 2022 року гральний бізнес сплатив 209 млн грн єдиного податку, а за перше півріччя 2023 року (коли пільгу скасували) у 14 разів більше – 2,94 млрд грн [13].

Що ж стосується бюджетної безпеки, як частини економічної безпеки, то з одного боку зниження ставки податку до 2% та можливість переходу на спрощену систему оподаткування для юридичних осіб призвело до збільшення надходжень єдиного податку до місцевих бюджетів (рис. 2) за умови зменшення кількості фізичних осіб підприємців внаслідок окупації частини території України (за даними Державної служби статистики кількість діючих фізичних осіб підприємців у 2022 році зменшилася на 130 тис порівняно з 2021 роком), однак з іншого боку – податкові пільги щодо зменшення ПДВ до 7% та скасування акцизного податку на пальне, призвело до зменшення надходжень до державного бюджету від цих податків (рис. 3).

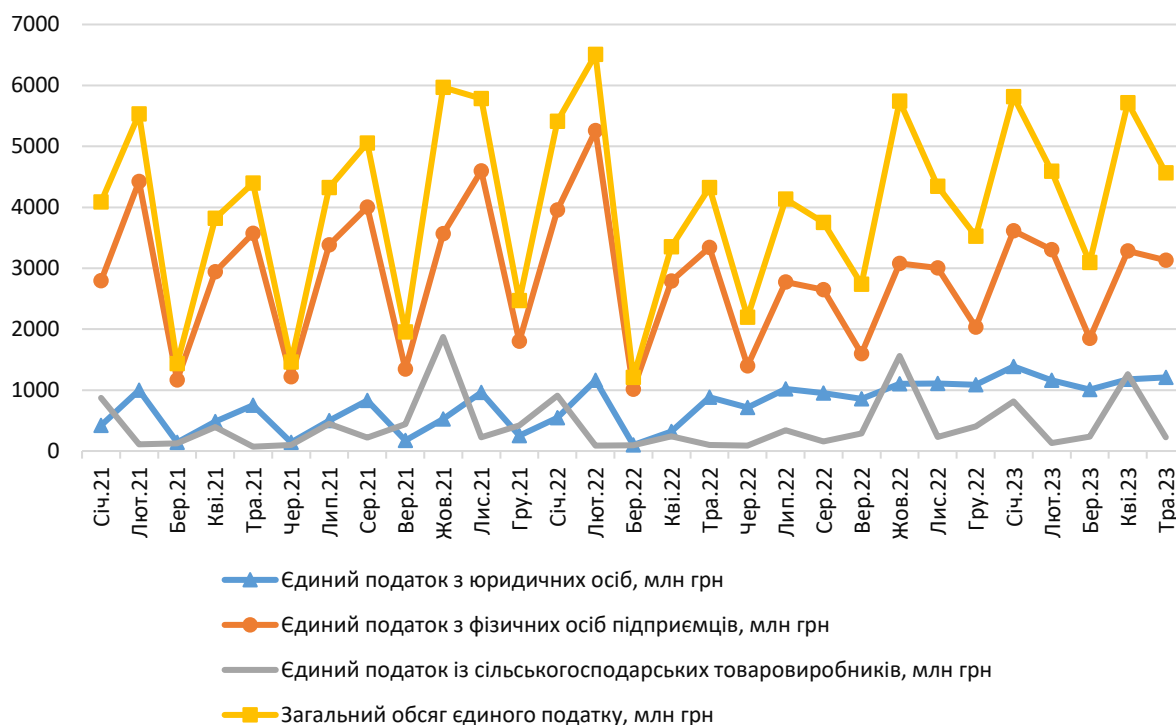

Рис. 2. Динаміка надходження єдиного податку до місцевих бюджетів у розрізі платників податку у 2021-2023 роках

**Побудовано автором за даними Державної казначейської служби України [14].*

Дані рисунку 2 свідчать про зростання обсягів сплати єдиного податку юридичними особами починаючи з квітня 2022 року, що за підсумками 2022 року призвело до зростання сукупних надходжень до державного бюджету від єдиного податку сплаченого юридичними особами на 3,7 млрд грн порівняно з 2021 роком. Загальний обсяг сплаченого єдиного податку у 2022 році склав 32,8 млрд грн, що на 2 млрд менше, ніж в 2021 році, однак динаміка сплати єдиного податку за п'ять місяців 2023 року свідчить про відновлення довоєнних тенденцій надходжень єдиного податку до місцевих бюджетів.

Важливим елементом бюджетної політики в частині забезпечення економічної безпеки держави в цілому і суб'єктів господарювання зокрема є грантова підтримка власної справи, будівництва теплиць, садів, переробних підприємств, однак суми виділені на такі програми є недостатніми для швидкого і ефективного розвитку існуючих чи новостворених підприємств, адже в перерахунку на долари США (в яких, як правило, закупляється більша частина

виробничого обладнання) становить всього декілька тисяч доларів. Тим не менше, мікробізнес має можливість залучити додаткові ресурси для свого розвитку на безоплатній основі.

Щодо податкових пільг на імпортування пального, гуманітарної допомоги, автомобілів, то надходження від податку на додану вартість, акцизного податку та мита з ввезених на територію України товарів суттєво скоротилося в 2022 році, порівняно з 2021 роком (рис. 3).

Дані рисунку 3 свідчать про те, що дійсно застосовані пільги щодо сплати ПДВ та акцизного податку з ввезених на митну територію України товарів, ввізного мита мали негативний вплив на обсяг податкових надходжень до державного бюджету. Окрім цього варто, зауважити, що обсяг імпорту внаслідок бойових дій також зменшився, однак середній темп приросту імпорту в Україну складає -16,8%, а середній темп приросту надходжень до державного бюджету від ПДВ на ввезені на митну територію товари склав -31,2%. Тобто в цілому державний бюджет недоотримав значну суму коштів, що погіршило

стан бюджетної безпеки, однак в довгостроковій перспективі запроваджені податкові пільги мали позитивний аспект на економічну безпеку фірм (дозволило зберегти функціонування бізнесу, особливо ФОПів, зменшити їх збитковість), домогосподарств

(уповільнило зростання цін та мінімізувало ризики дефіциту товарів і послуг) ринків (полегшення податкового навантаження на бізнес та спрощення імпорту товарів дозволило зберегти функціональність товарних ринків в державі).

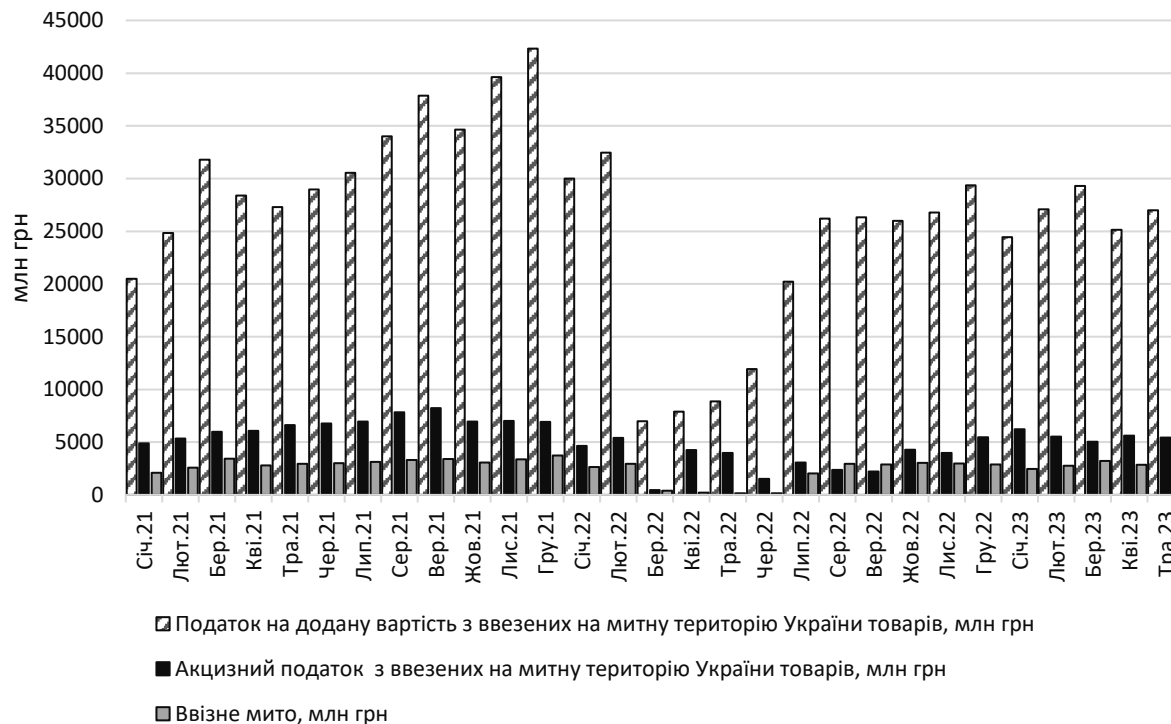

Рис. 3. Динаміка надходжень до державного бюджету податків на ввезених на митну територію України у 2021-2023 роках

**Побудовано автором за даними Державної казначейської служби України [14].*

Таким чином повномасштабна агресія росії проти України змусила Уряд кардинально змінити стратегію бюджетної політики з метою забезпечення прийнятного для воєнного стану рівня економічної безпеки. Однак, затягування війни, зменшення кількості населення та підприємств, а також збільшення видатків на оборону призвело до суттєвого зростання дефіциту державного бюджету, що в свою чергу спричинило перевищення Маастрихтських критеріїв на величину значно вищу, ніж в період попередніх економічних і фінансових криз (рис. 4).

Дані рисунку 4 свідчать про зростання дефіциту державного бюджету до 17,6% від ВВП і про зменшення ВВП у 2022 році на 31,0% порівняно з 2021 роком. Великий дефіцит державного бюджету призвів до порушення запланованих обсягів виконання бюджету за видатками, особливо на економічні цілі, адже

за даними Державної казначейської служби України виконання видатків бюджету на економічну діяльність за підсумками 2022 року склало лише 28,89%.

Безумовно виконання видатків державного бюджету під час війни зорієнтовано на забезпечення потреб сектору оборони, а дефіцит бюджету фінансується за рахунок як збільшення державного боргу (рис. 5), так і залучення міжнародної фінансової допомоги. Однак, основою розвитку економіки воюючої країни є накопичення і виробництво необхідних ресурсів для забезпечення ведення бойових дій та досягнення перемоги над ворогом. Тому зменшення видатків на економічну діяльність з одного боку погіршує загальний рівень економічної безпеки держави, а з іншого – призводить до вичерпування необхідних ресурсів для ведення бойових дій.

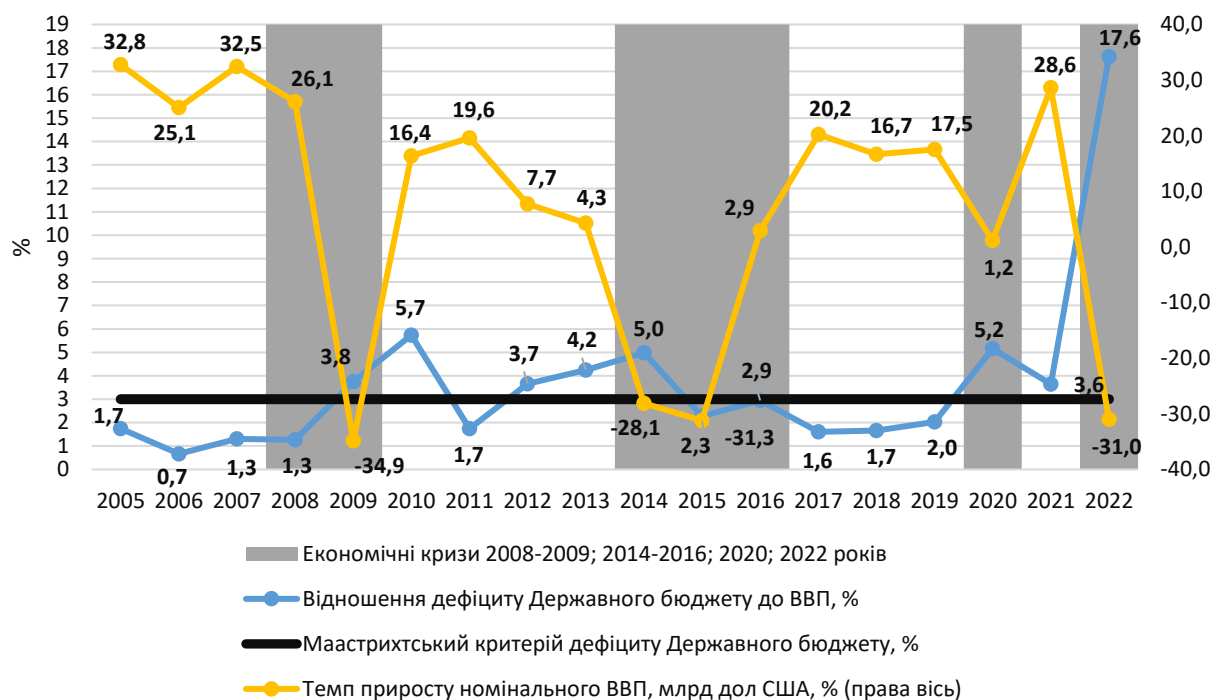

Рис. 4. Динаміка показників деяких показників бюджетної безпеки та темпів приросту ВВП України у 2005-2022 роках

*Побудовано автором за даними Державної казначейської служби України [14].

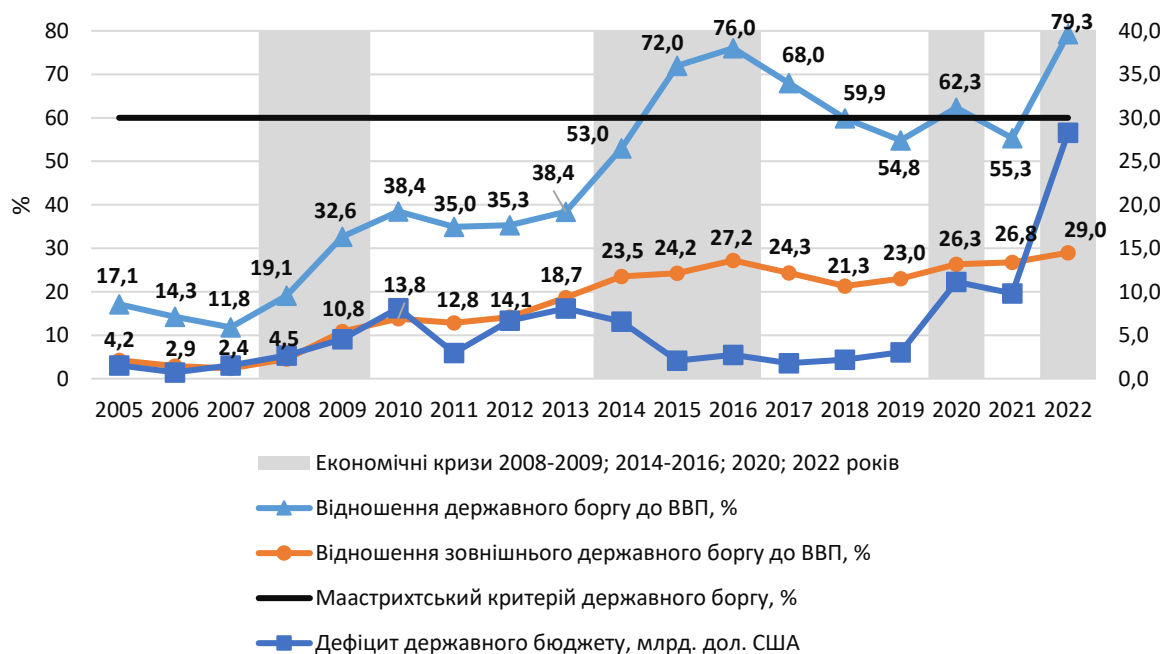

Рис. 5. Динаміка відношення державного боргу до ВВП та дефіциту державного бюджету України у 2005-2022 роках*

*Розраховано автором за даними Державної казначейської служби України та Державної служби статистики України.

Дані рисунку 5 свідчать про те, що в 2022 році в Україні сформувався найвищий рівень державного боргу і дефіциту державного бюджету до ВВП, однак фактично все залучене боргове фінансування спрямовано на фінансування поточних видатків і видатків на оборону. Так звані видатки на розвиток, або капітальні видатки фактично зведені до нуля, адже плановий обсяг фінансування державних цільових програм розвитку зменшився із 7,15 млрд грн до 0,5 млрд грн, а фактичний обсяг фінансування склав лише 20% від запланованого обсягу. Хоча досвід зтяжних війн, зокрема Ізраїлю, свідчить про розвиток економіки в період війни і створення внутрішніх ресурсів і резервів для перемоги.

Таким чином, зменшення фінансування видатків на економічну діяльність свідчить про відсутність ефективної стратегії розвитку національної економіки в умовах війни та про обмеження ролі держави у забезпеченні її економічної безпеки. Зменшення видатків на економічну діяльність в період війни не дозволило Уряду оперативно вирішити проблеми логістики і розвитку логістичної інфраструктури в сфері перевезення аграрної продукції в обхід заблокованих і окупованих морських портів України. Логістичне забезпечення економіки в період воєнного стану є основою економічної безпеки держави, адже відсутність змоги торгувати основними експортними товарами призводить до зменшення надходжень до державного бюджету у вигляді податків на міжнародну торгівлю; в країну надходить менше валютної виручки, що негативно позначається на валютному курсі; зменшується прибутковість підприємств-експортерів тощо.

Тому, не зважаючи на необхідність збільшення фінансування сектору оборони, Уряду варто було б не лише зберегти, але й збільшити видатки державного бюджету на економічну діяльність та на фінансування державних цільових програм розвитку економіки в умовах воєнного стану. Джерелами фінансових ресурсів для таких видатків державного бюджету може бути міжнародна допомога, а особливо внутрішні джерела, які держава втрачає внаслідок неефективної контрольно-перевірочної роботи податкових органів. Так, за даними Рахункової

палати у 2014-2015 роках судами всіх інстанцій 67,1% рішень приймалися на користь платників податків (на загальну суму 56,3 млрд грн). Водночас через оскарження платниками податків рішень контролюючих органів щодо донарахування грошових зобов'язань, а також несплату ними узгоджених сум грошових зобов'язань фактично із донарахованих у 2014 році контролюючими органами грошових зобов'язань до бюджету сплачено лише 14,2%, за 9 місяців 2015 року – 10,9%, за 2016 рік – 5%; 2017 рік – 10,5%. За інші роки, на жаль, дані відсутні, однак наявна інформація дозволяє зробити висновок про високий обсяг недонадходжень до державного бюджету коштів від штрафів та санкцій за порушення податкового законодавства, в середньому бюджет недоотримує 25-30 млрд грн щороку. Це і є той резерв фінансових ресурсів за рахунок якого можна вирішити проблеми фінансування державних цільових програм розвитку логістичної інфраструктури, грантів для переробних підприємств та підприємств військово-промислового комплексу.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Таким чином, підсумовуючи наведене вище можна зробити висновок про те, що ефективність бюджетної політики в контексті забезпечення економічної безпеки не можна вважати високою, адже з одного боку бюджетна політика за рахунок податкових пільг та створення інших фіскальних умов позитивно вплинула на економічну безпеку підприємств, домогосподарств та внутрішніх споживчих товарних ринків, однак з іншого боку – наявних рішень бюджетної політики було недостатньо для створення умов для довгострокової підтримки економічної безпеки держави та розвитку національної економіки в умовах війни.

Урядом не було оперативно започатковано державних цільових програм розвитку національної економіки в умовах війни, а видатків на економічну діяльність було недостатньо для фінансування економіки тилових регіонів країни; будівництва нових і захищених заводів (малих масштабів) військово-промислового комплексу; розвитку логістичної інфраструктури, зокрема

вузькоколіїної залізниці з метою з'єднання вітчизняного ринку агропродукції з портами європейських країн.

Стратегія бюджетної політики в контексті забезпечення економічної безпеки держави повинна орієнтуватися не лише на забезпечення фінансовими ресурсами сектору оборони (заробітна плата, харчування озброєння), але й на створення умов для розвитку підприємств переробної промисловості, локалізації державних закупівель, релокації підприємств, логістичних підприємств та логістичної інфраструктури в цілому тощо. Окрім цього суттєвого

покращення потребує контрольно-перевірочна робота податкових органів з метою збільшення находжень від санкцій за порушення податкового законодавства, що дозволить сформувати оперативний фінансовий резерв для функціонування важливих проєктів економічного розвитку, або ж для покриття дефіциту державного бюджету України

Перспективними напрямками дослідження в контексті розглянутої тематики є дослідження ефективності використання коштів місцевих бюджетів в період воєнного стану та формування стратегій бюджетної політики в умовах затяжної війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ермошенко М. М., Горячева К. С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство : наук. моногр. Київ: Національна академія управління, 2010. 232 с.
2. Мартинюк В. П. Оцінка стану національної економіки на основі інтегрального показника економічної безпеки держави. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*. 2013. № 25(1). С. 179-187.
3. Смоквіна Г. А. Фінансова безпека як стратегічна складова економічної безпеки України. *Економіка: реалії часу*. 2014. № 3. С. 30-36.
4. Сухоруков А. І., Харазішвілі Ю. М. Щодо методології комплексного оцінювання складників економічної безпеки держави. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 3. С. 5-15.
5. Тимошенко О. В. Методичні підходи до оцінювання рівня економічної безпеки держави. *Бізнес Інформ*. 2014. № 6. С. 32-37.
6. Івасів, Б. С. Гроші та кредит : Підручник. Тернопіль : Карт-бланш, 2005. 528 с.
7. Dow Sheila, Ghosh Dipak, Ruziev, Kobil. A Stages Approach to Banking Development in Transition Economies. *Journal of Post Keynesian Economics*. 2008. Vol. 31. pp. 3-33.
8. Kichiji Nozomi, Nishibe Makoto. Network Analyses of the Circulation Flow of Community Currency. *Evolutionary and Institutional Economics Review*. 2008. Vol. 4(2). pp. 267-300.
9. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: затверджені наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України №1277 від 29.10.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>.
10. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни: закон України від 03.03.2022 № 2115-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#Text>.
11. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану: закон України від 03.03.2022 № 2118-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#Text>.
12. Нові реєстрації компаній та ФОП в Україні. Опендатебот. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/fop-record-2023>.
13. В Україні в 14 разів зросли надходження від грального бізнесу: що відбувається. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/nadhodzhen-nya-vid-gralnogo-biznesu-rizko-zrosli-nazvana-prichina-12318111.html>.
14. Open budget. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes>.

REFERENCES

1. Yermoshenko, M. M., and Horiacheva, K. S. (2010). *Finansova skladova ekonomichnoyi bezpeky: derzhava i pidpryyemstvo* [Financial Component of Economic Security: State and Enterprise]. Kyiv: Natsionalna akademiya upravlinnya.
2. Martyniuk, V. P. (2013). Otsinka stanu natsionalnoyi ekonomiky na osnovi intehrlnoho pokaznyka ekonomichnoyi bezpeky derzhavy [Assessment of the State of the National Economy Based on the Integral Index of State Economic Security]. *Ekonomika. Menedzhment. Pidpryyemnytstvo*, 25(1), 179-187.

3. Smokvina, H. A. (2014). Finansova bezpeka yak stratehichna skladova ekonomichnoyi bezpeky Ukrainy [Financial Security as a Strategic Component of Ukraine's Economic Security]. *Ekonomika: realiyi chasu*, 3, 30-36.
4. Sukhorukov, A. I., and Kharazishvili Yu. M. (2013). Shchodo metodolohiyi kompleksnoho otsinyuvannya skladnykh ekonomichnoyi bezpeky derzhavy [On the Methodology of Comprehensive Evaluation of Components of State Economic Security]. *Stratehichni priorytety*, 3, 5-15.
5. Tymoshenko, O. V. (2014). Metodichni pidkhody do otsinyuvannya rivnya ekonomichnoyi bezpeky derzhavy [Methodological Approaches to Assessing the Level of Economic Security of the State]. *Biznes Inform*, 6, 32-37.
6. Ivasyv, B. S. (2005). *Hroshi ta kredyt* [Money and Credit]: Pidruchnyk. Ternopil: Kart-blansh.
7. Dow, S., Ghosh, D., & Ruziev, K. (2008). A Stages Approach to Banking Development in Transition Economies. *Journal of Post Keynesian Economics*, 31, 3-33.
8. Kichiji, N., & Nishibe, M. (2008). Network Analyses of the Circulation Flow of Community Currency. *Evolutionary and Institutional Economics Review*, 4(2), 267-300.
9. Metodichni rekomendatsiyi shchodo rozrakhunku rivnya ekonomichnoyi bezpeky Ukrainy [Methodological recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine]: zatverdzeni nakazom Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy №1277 vid 29.10.2013 (2013). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>.
10. Pro zakhyst interesiv sub'yektiv podannya zvitnosti ta inshykh dokumentiv u period diyi voyennoho stanu abo stanu viyny [On the protection of the interests of subjects of submission of reports and other documents during the period of martial law or a state of war]: zakon Ukrainy vid 03.03.2022 № 2115-IX (2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#Text>.
11. Pro vnesennya zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo osoblyvostey opodatkuvannya ta podannya zvitnosti u period diyi voyennoho stanu [On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the features of taxation and reporting during the period of martial law]: zakon Ukrainy vid 03.03.2022 № 2118-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#Text>.
12. Novi reyestratsiyi kompaniy ta FOP v Ukraini [New registrations of companies and sole proprietors in Ukraine]. Opendatabobot (2023). <https://opendatabot.ua/analytics/fop-record-2023>.
13. V Ukraini v 14 raziv zrosly nadkhodzhennya vid hralnoho biznesu: shcho vidbuvayet'sya [In Ukraine, revenues from the gambling business have grown 14 times]. (2023) <https://www.unian.ua/economics/finance/nadhodzhennya-vid-gralnogo-biznesu-rizko-zrosli-nazvana-prichina-12318111.html>.
14. Open budget (2023). <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes>.

Oleksandr Shein, PhD student, State Research Institute of Informatization and Modeling of Economics, Ukraine

THE ROLE OF BUDGET POLICY IN ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE DURING THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL LAW

Abstract

Introduction. The article analyzes the peculiarities of implementation of the budget policy of Ukraine in the context of ensuring the economic security of the state in the conditions of martial law. The main positive and negative aspects of the implementation of the budget policy in the conditions of martial law were determined and proposals were developed to increase its role in ensuring the economic security of the state.

The purpose of the article is to study the effectiveness of the mechanisms of the application of budget policy tools of Ukraine in the context of ensuring the economic security of the state during the period of martial law.

Research methods. The article uses traditional methods of scientific research: empirical and logical methods for determining the essence of the main concepts of research; statistical, graphic and comparison method for researching the main trends in the use of budget policy instruments of Ukraine in the conditions of martial law; methods of content analysis of normative legal acts on budget policy issues; methods of generalization and abstraction - to form research conclusions.

The results. The effectiveness of the use of qualitative and quantitative instruments of the budgetary policy of Ukraine in the conditions of martial law is analyzed. The positive impact of tax benefits introduced under martial law on the economic security of firms, households, markets and the state as a whole has been proven. The main miscalculations in the system of budget policy have been identified, which consist in the non-fulfillment of budget expenditures for economic activity, the absence of state target programs for the development of the economy under martial law, in particular in the context of the development of logistics infrastructure, the military-industrial complex, etc. The vectors of optimizing the budget policy strategy in the context of ensuring the economic security of Ukraine by creating fiscal conditions for the development of processing industry enterprises, localization of public procurement, relocation of enterprises, logistics enterprises and logistics infrastructure as a whole are proposed.

Keywords: economic system of the state; economic security; state budget.

Cite as: Shein, O. (2023). The role of budget policy in ensuring the economic security of Ukraine during the conditions of the state of martial law. *Economic analysis*, 33 (2), 156-167. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2023.02.156>